

Mojich 25 rokov s SFPA

M. Vášáryová

Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku mala od počiatku svojej existencie jedno heslo, ktoré platí podnes. Je to heslo Immanuela Kanta, filozofa a celoživotného obyvateľa Königsbergu, dnes Kaliningradu, z ktorého na nás opäť mieria rakety s atómovými hlavicami:

„Pokiaľ celý život nazeráte na svet optikou, ktorá skresľuje, nikdy si neuvedomíte, že to, čo vidíte, nie je skutočnosť.“

Životu v ilúziách, vo viere v mýty, ovládnutiu mysle predsudkami môže zabrániť len jedno – snaha otvoriť sa iným kánonom myslenia a pripustiť systém overovania, ktorému sa hovorí **kritické myslenie**. Kritika nášho i medzinárodného prístupu k tvorbe zahraničnej politiky je základným kameňom vzniku aj pretrvávania zahraničnopolitického think tanku, prvého v histórii Slovenska, Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku [Slovak Foreign Policy Association – **SFPA**].

Začiatky bývajú ťažké

Nové myšlienky a projekty pri vzniku vždy narážajú na neuveriteľné prekážky. To bol aj prípad SFPA. Formovať sa začala na stretnutí u mňa doma 3. mája 1993 na ktorom boli – Palo Demeš, ktorý už mal skúsenosť so založením SAIA, Rudolf Chmel, československý veľvyslanec, Ivan Hubáč, plánovaný veľvyslanec v Kanade a špičkový fyzik, Dominik Bartosiewicz, teológ, ktorý už nie je medzi nami, a ja, bývalá veľvyslankyňa z poverenia Václava Havla v Rakúsku. Hneď po prvej tlačovej konferencii sme sa ocitli pod paľbou politikov z HZDS a SNS, v článkoch sme boli vykresľovaní ako nepriatelia národa, obviňovali nás zo založenia „tieňového MZV“. Tento negatívny postoj prenikol aj do reálneho ministerstva zahraničných vecí a udržal sa v ňom roky. Už vtedy sme boli podozrievaní, že nás neriadi nik iný ako Soros (a to sa písal rok 1993).

Prvým skutočným podporovateľom sa však stala japonská **Sasakawa Foundation**, neskôr americká **Fordova nadácia** a môj súkromný účet; nábytok do prvej kancelárie dodala firma D-nábytok pani Dedinskej z Lučenca. Prvým zahraničným rečníkom bol rakúsky minister zahraničných vecí Alois Mock. Prvým pravidelným programom bol čoskoro veľmi populárny *Jour Fixe*, neskôr *Modern Foreign Policy*, a začali sme vydávať **Listy SFPA**. Mojimi spolupracovníkmi sa stali študenti Univerzity Komenského Juraj Buzalka a Tomáš Strážay, ktorých mi odporúčala bývalá spolužiačka Soňa Szomolányiová. Kanceláriu viedla Paťa Hradilová, vtedy tiež ešte študentka.

Odchodom politológov-analytikov zo Slovenského inštitútu medzinárodných štúdií (SIMŠ), vtedajšieho think tanku ministerstva zahraničných vecí (Saša Duleba, Palo Lukáč, Ivo Samson, Miro Wlachovský) vznikol priestor nielen na vybudovanie členskej *mimovládky* a šírenie overených

informácií o zahraničnej politike doma i vo svete, čo bol prvotný cieľ SFPA podľa vzoru **Gesellschaft für Auslandskunde** v Mníchove, ale aj na založenie hodnotného think tanku spolu s časopisom **Slovak Foreign Policy Affairs** v angličtine, pričom po prevzatí SIMŠ-u k nemu pribudli **Medzinárodné otázky**. K SFPA by bol určite patril aj bývalý riaditeľ SIMŠ-u Sveťa Bombík, taký kritizovaný SNS za prípravu vydania a preklad Štúrovho posledného diela **Slovanstvo a svet budúcnosti**. Jeho neočakávaná smrť mu v tom zabránila, no v tradícii jeho plánov sme pokračovali. Palo Lukáč, ktorý nás tiež predčasne opustil, sa venoval odkazu Milana Hodžu, posledného demokratického predsedu československej vlády a bývalého československého ministra zahraničných vecí, a jeho knihe **Federation in Central Europe**, vydané v roku 1942 v Londýne, ktorú si tak dnes už môžeme prečítať v slovenčine. Na policu našej knižnice sme prispeli tiež dvomi závažnými dielami z oblasti slovenského uvažovania o odpovedi na otázku, ktorou sa zaoberala aj SFPA: „**Kam má patriť Slovensko?**“

Široký záber aktivít

Po dlhoročných diskusiách sa napokon podarilo podpísať i zmluvu o spolupráci medzi SFPA a MZV SR. Okrem prieniku kritického myslenia do zahraničnopolitických krokov ministerstva zmluva umožnila aj publikovanie každoročného prehľadu o slovenskej zahraničnej politike, ktorý privítali všetky veľvyslanectvá a archívy MZV po celom svete, a slovenská zahraničná politika získala dôležitý priestor medzi ostatnými európskymi „Jahrbuchmi“. Samotné ministerstvo si privyklo na kritické slová a prestalo ich vnímať ako niečo hanebné, nepatričné, ale ako potrebnú evaluáciu jeho aktivít a poskytovanie nových argumentov na obhajobu nášho smerovania. Jedným z užitočných krokov spolupráce mohol byť aj projekt štipendia pre slovenských diplomatov, ktorí mali záujem napísať niečo o svojej činnosti, aby sa nestratili roky, ktoré strávili na významných postoch, a aby ich správy nezapadali prachom v archíve ministerstva. K prvým patrili Peter Holásek, ktorý sa v SFPA venoval zmluvným vzťahom, alebo Ingrid Brocková, ktorá písala o ekonomickej diplomacii. Škoda, že tento program zanikol, hoci niektorí dôležití veľvyslanci, ako napríklad Miroslav Mojžita, s nami naďalej spolupracovali. Polica so slovenskou spomienkovou zahraničnopolitickou literatúrou teda stále čaká na zaplnenie.

Dvere našej kancelárie zostávali vždy otvorené pre domácich i zahraničných návštevníkov. Pravidelne prichádzali politici a neskorší veľvyslanci, mladí adepti slovenskej diplomacie, pravda, najprv tajne, lebo niektorí ministri vydali upozornenie, že pokiaľ niekoho „načapajú“ v SFPA, prepustia ho z MZV. V dôsledku upevňovania režimu, ktorému dnes hovoríme mečiarizmus, sa SFPA navyše stala prvým miestom, ktoré navštevovali prichádzajúci veľvyslanci krajín EÚ či zahraniční hostia – menujme aspoň Timothyho Gartona Asha, lorda Robertsona, Adama Michnika, prezidenta Arpáda Göncza –, ktorých návštevy sú aj s dátumami doložené v mojom denníku. Založili sme kanceláriu **SFPA v Banskej Bystrici**, ktorú viedol Peter Zemaník – našu knižnicu a nábytok zdedila MVO Slovenská atlantická komisia, zakladateľka Globsecu. **SFPA v Prešove** viedol Saša Duleba a je aktívna dodnes, najmä smerom k štátu, ktorý je z Prešova najbližšie – k Ukrajine. Nedá sa zabudnúť na prednášku amerického veľvyslancu na Slovensku Ralpha Johnsona na zhromaždení SFPA v Prešove, ktorý ako prvý zahraničný veľvyslanec verejne odsúdil režim vlády Vladimíra Mečiara. Počas jeho vystúpenia pred asi

300 návštevníkmi podujatia bolo počuť spadnúť špendlík. Bol to takpovediac štartovací výstrel, ktorého cieľ predstavuje rok 1998 a prihlásenie sa Slovenska k demokratickým európskym štátom.

Spomienku si zaslúži aj 12 prednášok z cyklu **História zahraničnopolitického myslenia na Slovensku**, ktoré prispeli k mapovaniu predstáv predošlých generácií o zaradení Slovenska v medzinárodnom systéme. Pozoruhodná bola jedna z posledných, týkajúca sa predstáv slovenského katolíckeho disentu o tom, kam by malo Slovensko patriť po páde komunistického režimu. Prednášateľ Ján Čarnogurský začal svoje vystúpenie vetou: „Katolícky disent sa nezaoberal predstavou, čo so Slovenskom po zmene a odstránení železnej hranice.“ Po tejto lakonickej vete sa chystal odísť od rečníckeho pultu. Nakoniec sme ho donútili pokračovať a jeho úvahy sú zachytené v publikácii, ktorá zahŕňa všetky prednášky.

SFPA začala zverejňovať prejavy zahraničných politikov na svojej pôde, ktoré nemali šancu byť prístupné vo vtedajších médiách, nadviazala kontakty s podobnými organizáciami vo svete a zmapovať výsledky jej doterajšieho pôsobenia je nad sily tejto krátkej spomienkovej state. Základným politickým cieľom zakladateľov SFPA bolo priviesť Slovensko ako rovnocenného partnera do rodiny európskych demokratických štátov a zaručiť jeho bezpečnosť v štruktúrach NATO. Presadiť vo verejnej debate argumenty na podporu tohto smerovania a tým vyvážiť naivné uvažovanie o neutralite Slovenska, také populárne v 90. rokoch minulého storočia, predstaviť inú víziu Slovenska než len mosta medzi Východom a Západom Európy, ktorá sa neustále obnovuje s každou nastupujúcou politickou iniciatívou. Aj preto sme sa aktívne zapojili do zápasu o porážku spoločenskej a morálnej spodiny, ktorá sa snažila presadiť v spoločenskej hierarchii a s ktorou vlastne zápasíme doteraz.

Na pôde SFPA vzniklo **Občianske oko** pod vedením nášho spolupracovníka Mariána Gabriela, ktoré s pomocou tisícov mladých ľudí mapovalo voľby v roku 1998, aby zabránili ich znehodnoteniu. I vďaka nim dosiahla volebná účasť dodnes neprekonaných 84 %.

Nemôžeme poľaviť

Zahraničná politika štátu je ako majstrovsky napísaná detektívka. Veľa krokov je pred pozorovateľmi skrytých, kamuflovaných, mnohé si vyžadujú utajenie. Nič v procese jej tvorby nie je samozrejmé a medzinárodný systém, systém pravidiel, dohovorov a kompromisov, je neuveriteľne krehký. Zahraničná politika môže kedykoľvek skolabovať, a bohužiaľ, chýba jej Maigret s jasnou pozíciou a vedomie, že na konci príbehu musí vždy vyhrať. S prekvapením zisťujeme, že sme si – celá stredná Európa – napriek svojmu ukotveniu v EÚ a NATO nenašli nespochybniteľné miesto ani 100 rokov po rozpade ríše a my na Slovensku po opustení vyše 800 rokov trvajúceho Uhorského kráľovstva. Ešte vždy sa nájdu veľmi vplyvné kruhy, ktoré manipulujú s faktami a so sentimentálnymi spomienkami na Trianon. Na sever od nás sa zamilovali do mesianistických teórií Dmowského z prelomu 19. a 20. storočia. Naši spoluobyvatelia Československa, ktorého 100. výročie založenia chceme osláviť aj doma, sa až dnes pokúšajú kriticky zhodnotiť doteraz „pozabúdané“ dejiny. Znovu si v strede Európy chceme monopolizovať postavenie „obete sprisahania“ a oháňame sa „právoplatnou nevinnosťou“,

ako o tom píše Timothy Snyder. Kniha, ktorú dnes stredná Európa píše, by mohla mať názov „**Ako ľudia prichádzajú o ľudskosť**“. My na Slovensku si musíme byť vedomí, že sme sa počas 20. storočia z chamtivosti zbavovali svojich spoluobčanov a určovali sme, kto je prínosom a koho nepotrebujeme na ceste za svojím šťastím. Pritakávanie na rabovanie je stále prítomné, od rabovania šľachtických zámkov cez vyvezenie Židov, rabovanie kulackých majetkov a akciu B až po znárodňovanie a dnešné drancovanie štátneho a európskeho rozpočtu. Ako napísala Hannah Arendt,

„lack of intelligence and creativity is still the best guarantee of loyalty“.

Strednou Európou sa šíri negatívny oportunizmus, ktorý tak dôverne poznáme (nič nie je pravda a všetko je možné, schovajme sa a prečkajme pohromu), a snaha vzdať sa úsilia o porozumenie, úsilia pochopiť druhých, tých iných, čiže základu každej rozumnej zahraničnej politiky.

Rozhodujúcim faktorom v dnešnom rozkolísanom svete bude teda schopnosť pochopiť, ako hovoria naši západní susedia, „**vo co kráčí**“ a **pocit zodpovednosti za budúce generácie**. **3 S** slovenskej zahraničnej politiky predstavilo MZaEZ SR pod vedením ministra Lajčáka ako priority súčasného predsedníctva SR vo V4 – **Strong EU, Secure Environment, Smart Solutions**. Bez zmien v kultúre, kultúre v tom najširšom ponímaní, kam patrí aj vzdelávanie a veda, dlhodobo nedosiahneme na tieto ušľachtilé ciele. Potrebujeme vystavať novú mentálnu infraštruktúru Slovenska, aby sme si vedeli otvorene odpovedať na otázky: Ako chápeme samých seba? Ako chápeme svojich spojencov a susedov? Ako chápeme správu vecí verejných, teda politiku? Úroveň nášho integrovania sa do hodnotového systému EÚ závisí aj od úrovne našej kultúrnej integrácie. Profesor Kováč to výstižne definuje ako kultúrne lokusy, teda signály a kultúrne prostredia, ktoré určujú rozsah našej inkulturácie. Nemôžeme stále sedieť pri vyhasnutej pahrebe, naopak, musíme definitívne odmietnuť toto svoje novodobé zápečníctvo a prevziať zodpovednosť za vývoj v Európe i vo svete.

Sme predsa veľmi úspešnou krajinou. Priznajme si to konečne a prestaňme stredoeurópsky nariekať. To, že sme prekonali prekážky a zvíťazili niekoľkokrát sami nad sebou a nad svojou historicky pestovanou naivitou, je aj zásluhou tisícky pracovníkov MZV a ich kritickej zálohy, politológov-analytikov, ktorí pracujú v SFPA. Dnes si pripomíname 25 rokov slobodného myslenia v SFPA, teda štvrt storočia existencie priestoru, kde vznikajú nové metafory, obrazy, ktoré majú potenciál desaťročia ovplyvňovať verejnosť a jej predstavivosť. Tieto obrazy kritického myslenia, zakliate do jazyka zahraničnej politiky, sú rovnako dôležité ako činy našej diplomacie, ktoré vidíme na pôde medzinárodných vzťahov. A možno aj dôležitejšie, pretože žijú dlhšie.

Sokrates nás poučil, aby sme sa nebáli priznať, že sme hlúpi. Horatius nás z hĺbky európskych dejín myslenia vyzval, aby sme boli múdri, a Kant nás povzbudil: „Odváž sa samostatne myslieť.“ Áno, priateľky a priatelia, milovníci detektívky zvané zahraničná politika, **je to o odvahe**. Nech nám nechýba ani v ďalších rokoch!

Magda Vášáryová

čestná predsedníčka Správnej rady SFPA